

Arbeidsliedereren

door **Péter Nádas**

Openingstekst van het Passa Porta Festival, voorgelezen tijdens de Ouverture in het internationale literatuurhuis Passa Porta op 26 maart 2009. Vertaling uit het Hongaars: Henry Kammer.

Tijdens de bouw van mijn huis werkte ik samen met een bouwvakker die even oud was als ik. Ik vond de man sympathiek en dat gevoel was vermoedelijk wederzijds. Natuurlijk babbelden we onder het werk heel wat af. Onze gesprekken verliepen volgens het principe van de vrije associatie: mijn metgezel kwam tussen twee te verrichten handelingen op een idee, die inval deelde hij me bijna terloops mee en ik deed hetzelfde met de gedachten die bij mij opkwamen. Onze aandacht verdeelde zich dus tussen ons werk en de inhoud van onze onafhankelijk daarvan opkomende gedachten. Eigenlijk verschillen dergelijke gesprekken in geen enkel opzicht van een fatsoenlijk arbeidslied. De gelijkgerichte lichamelijke inspanning zoekt een geestelijke aanvulling in het woord, en de harmonie tussen die twee leidt ertoe dat er tussen twee mensen een gevoel van vredig bijeenzijn ontstaat.

De grondslag van elk vredig samenzijn is evenwicht, maar dit evenwicht is niet een statisch gegeven, maar moet voortdurend nagestreefd worden. Wat dat betreft hadden we beiden iets om naar te streven. De bouwvakker was natuurlijk in het voordeel tegenover mij door zijn vermogen om de noodzakelijke

handelingen foutloos, zonder haperen en met de kleinst mogelijke inspanning te verrichten, maar hij zou een dwaas geweest als hij zich op zijn vakkennis en zijn bedrevenheid had laten voorstaan. Hij ging voorop en zijn voorsprong was niet in te halen, hij was immers de vakman en ik slechts een hulpje, en dan nog voor korte tijd. De man moest er niet alleen op letten dat hij mij voorzichtig in zijn kennis liet delen, maar hij moest ook in mijn plaats handelingen verrichten waartoe hij volgens de ongeschreven regels van het vak niet verplicht was. Werkelijk intelligente mensen zijn niet uit goedhartigheid voorkomend, maar omdat zij weten hoe belangrijk het is geen oplossingen te kiezen die weliswaar op het moment voordelig of geriefelijk zijn, maar die op de lange duur nadelig uitpakken. Als de bouwvakker niet had geholpen de moeilijk te schatten afstand tussen ons te overbruggen, zou ik hem nog slechter bijgestaan hebben dan ik al deed, bovendien was er dan een nerveuze spanning tussen ons ontstaan. Bij het zingen van het arbeidslied was ik degene die de voordeligste positie had. Niet omdat ik mijn plotseling opkomende, ongecontroleerde gedachten altijd onmiddellijk met iedereen deel, integendeel, ik was juist in het voordeel omdat ik een dergelijke loslippigheid onaangenaam en zelfs geestelijk minderwaardig acht. Angst brengt ons ertoe voorzichtig en soms zelfs beschroomd te kiezen. Daardoor had ik een zekere bedrevenheid verworven in het systematiseren en in een bepaald verband brengen of juist afzonderen van de gedachten die bij elk mens automatisch opkomen. Als ik misbruik had gemaakt van mijn grotere bedrevenheid op dit gebied, zou ik heel wat associaties van mijn metgezel belachelijk of zelfs weerzinwekkend hebben moeten vinden en ik zou ze in krachtige bewoordingen hebben moeten afwijzen en laken. Ik deed dat echter niet, want ik vond het veel interessanter om de diepere zin van zijn onwillekeurig ten gehore gebrachte associaties te doorgronden en vast te stellen waaruit die voortsproten, dan iets te zeggen wat alleen een zinloze spanning tussen ons teweeg zou hebben gebracht. Wij hielden dus rekening met elkaar, en terwijl ik 's mans aangeboren vermogen om de integriteit van een medemens te respecteren steeds meer begon te waarderen, had hij, naar ik meende, evenmin reden om erover te klagen dat zijn metgezel deze allerbelangrijkste voorwaarde voor het

intermenselijk verkeer schond. Ons hele streven was erop gericht waardering te hebben voor elkaars vermogen om de ander te respecteren. Het was alsof we alleen die eigenschappen van onszelf konden waarderen die we ook bij de ander aantreffen.

Na weken brak het ogenblik aan waarop twee gereserveerde mensen bereid waren toe te geven dat ze met warme, vriendschappelijke gevoelens waren vervuld. We waren juist in het meedogenloos felle zonlicht een diepe sleuf aan het graven. Die sleuf moest bijna twintig meter lang en twee meter diep worden. We stonden tussen marmerglad afgestoken wanden van gele klei en bukten ons voortdurend, maar zelfs als we rechtop gingen staan, zouden we onzichtbaar zijn geweest voor iemand die zich buiten de sleuf bevond. De bouwvakker werkte met een puntige spade en een houweel en ik volgde hem met een schop in de hand. Ik moest de door hem rul gemaakte aarde zodanig uit de sleuf verwijderen dat de kluiten niet van de steeds hoger wordende randen terugrolden. Als je je zo diep beneden het aardoppervlak bevindt, zijn de geuren anders dan gewoonlijk en krijgen ook woorden een eigenaardige klank. Het is alsof je in het geschonden, geheime oerleven van de grond verwijlt, om maar te zwijgen van de eigenaardige omstandigheid dat je je dag doorbrengt op een plaats die je uiteindelijke bestemming is. Opeens zei mijn metgezel dat hij een hekel aan joden had omdat het zulke afschuwelijke mensen waren. Onmiddellijk vroeg ik hem of zijn antipathie alle joden gold, waarop hij antwoordde dat hij geen uitzonderingen maakte. Hij zei dit zo stellig dat ik de weinig oorspronkelijke gevolgtrekking maakte dat zijn haatgevoelens ongetwijfeld door zijn afschuw waren gewekt en dat die haat vervolgens zijn afschuw onderhield. Als een gevoel zich zo krampachtig aan een emotie vastklampt, is er geen ruimte meer voor de rede, laat staan voor redeneringen van anderen. Ik kon die haat van hem alleen in de val lokken door hem te vertellen dat hij deze keer toch een uitzondering had gemaakt, zodat hij evenzeer had gezondigd tegen zijn overtuiging als wanneer hij een halfjood volledig zou hebben gehaat of een niet-jood half.

Ik kan niet ontkennen dat hij me met zijn uitlating had overvallen, hoewel ik niet zou willen beweren dat ik er absoluut niet op had gerekend. Ik maak

mezelf graag wijs dat ik niet alleen van iedereen weet te voorspellen of hij bij gelegenheid, hopen op kameraadschap en zijn kameraadschap aanbiedend, de noodzaak voelt tot het doen van dergelijke ontboezemingen, maar dat ik bovendien van te voren weet wanneer hij die noodzaak zal voelen. Het is een kwestie van levenservaring. Om een voorbeeld te noemen: ooit reisde ik 250 verdovende kilometers lang met een chauffeur en vroeg ik me af of hij de sympathie die hij voor me voelde aan de rand van de stad zou uiten of pas wanneer we bijna op onze bestemming waren aangekomen en op de Fehérváriweg de Andorstraat zouden inslaan. Later bleek dat ik de hittegraad van zijn vriendschappelijke gevoelens juist had geschat. En ook nu was mijn verrassing niet het gevolg van gebrek aan inzicht, maar de wederzijds ervaren vriendschappelijke gevoelens hadden mijn inzicht alleen enigszins vertroebeld. Meestal ga ik met grote nieuwsgierigheid in op dergelijke spelletjes en persoonlijke gekwetstheid doet slechts zelden afbreuk aan mijn nieuwsgierigheid. Ik ga ervan uit dat over gevoelens niet valt te twisten. De enige vraag die we wat dit betreft aan een medemens mogen stellen is of de door hem geopenbaarde boosheid evenredig is aan zijn gevoelens. Dit vragen kan heel grondig gedaan worden, wat natuurlijk enigszins riskant is, want iemand met een vurige, sinds lang gekoesterde boosheid vindt niets onaangenamer dan hierover te worden ondervraagd. Als de woede van de betrokkene door de gestelde vragen iets afneemt, weten we dat de krampachtige greep van het gevoel verslapt en dat het de boosheid moet loslaten. Het gevoel moet iets anders zoeken om zich aan vast te klampen. Een nieuwe vraag is of, en zo ja waar de betreffende persoon nieuwe aanklampingpunten in zijn mentale gesteldheid zal vinden.

De volgende dag stonden we in dezelfde sleuf. Onze bewegingen waren precies eender als de dag daarvoor, de hemel was even blauw en ook de geuren waren net zo. Opeens zei mijn metgezel dat hij een bloedhekel aan zigeuners had en dat hij ze het liefst allemaal uit zou roeien. Het bloed steeg me naar het hoofd en ik begon onmiddellijk te schreeuwen, maar tussen het moment dat de wereld verduisterde en mijn geschreeuw losbrak ging er van alles door me heen. Als ik geen vriendschappelijke gevoelens voor de man had gehad en als ik de

vorige dag niet het succesje had geboekt dat mijn vragen een bres in zijn haat hadden geslagen, zou zijn nieuwe mededeling me niet zo persoonlijk hebben geraakt. Mijn vriendschappelijke gevoelens voor hem berustten namelijk op het vertrouwen dat ik in zijn geestelijke vaardigheden en zijn morele oordeelsvermogen stelde. Ik was dus niet in hém teleurgesteld, maar in mijn eigen oordeelsvermogen. Mijn mensenkennis had een zware nederlaag geleden. De gisteren nog overkomelijke nederlaag was nu volledig geworden. Dát was wat me zo hevig verwondde. Met zo'n man kon ik geen minuut langer samen blijven, want als ik dat wel deed, zou ik mijn eigen gezelschap niet langer verdragen. Niet omdat hij om mij een plezier te doen in plaats van de joden nu de zigeuners haatte, maar omdat mijn teleurstelling zo'n pijn deed, en tegen die pijn was ik niet bestand. Teleurstelling en machteloosheid kregen in mij de overhand – vandaar mijn boosheid.

Op het moment dat mijn mond al was opengesperd om mijn geschreeuw de vrije loop te laten, had mijn verstand nog juist tijd genoeg voor een paar nuchtere overwegingen. Als ik nu zou beginnen te schreeuwen, vond ik nergens in de omgeving zo'n goede vakman als hij en zouden alle bouwwerkzaamheden vanwege een bij voorbaat uitzichtloze ideologische discussie stagneren. En toch kon me dat absoluut niets bommen, die kerel moest hier weg. En toen kon ik horen hoe mijn woede mijn gezonde verstand overstemde, want ik begon werkelijk te schreeuwen. Ik schreeuwde dat wie moorden wil een moordenaar is, of zoiets, en dat wie bloed wilde zien vloeien, dit ook werkelijk zou zien. En als het bloed over een jaar of tien met brede stromen zou vloeien, moest mijn metgezel bedenken dat dit door zulke praatjes kwam, door zulke woorden, en nergens anders door. De man onderbrak niet eens zijn werk. Waarschijnlijk redeneerde hij net zoals ik. Als hij het bijltje erbij neergooide, moest ook hij erkennen dat hij teleurgesteld was in een van zijn gevoelens en dat hij niet tot overeenstemming was gekomen met iemand van wie hij dat wel had verwacht, zodat hij ontevreden moest zijn over zichzelf en moest erkennen over weinig mensenkennis te beschikken. Gedurende lange tijd was ons zwijgen bijna onverdraaglijk, maar ten slotte zei hij tussen twee bewegingen door dat ik ook in

de toekomst gerust tegen hem mocht schreeuwen omdat schreeuwen hem geen pijn deed en hij om andermans geschreeuw hoogstens moest lachen. Ik vond dit antwoord niet van elegantie ontbloot.

Maar niet alleen werd er dagenlang niet gelachen, we wisselden werkelijk geen woord meer. Daarna kregen we, zoals dat pleegt te gaan, zo veel zorgen en problemen in verband met het werk dat we toch weer met elkaar moesten spreken. Maar er ging nog geen week voorbij of hij kwam met de boodschap dat hij een bloedhekel had aan homoseksuelen. Ze moesten allemaal opgepakt en gecastreerd worden, liefst met een bot zakmes. Door mijn aanhoudende gevraag had ik hem de joden afgenomen en de zigeuners kon hij in mijn aanwezigheid ook niet haten, want dan begon ik te schreeuwen, nu deed zich de vraag voor wat we met die arme homo's moesten doen. Het was alsof hij me een laatste kans bood. Door me op deze wijze op de proef te stellen nam hij een niet gering risico, hij kon de waarachtigheid van zijn haat immers alleen aan de hand van mijn gevoelens controleren. Ik keek op en had bijna het gevoel dat ik geen volwassen man, maar een onschuldig en onnozel kind zou zien. Hij stond met zijn rug naar me toe en bukte zich om iets te doen, zodat ik zijn gezicht niet kon zien, maar zelfs als dat wel mogelijk was geweest, had ik vermoedelijk geen verklaring voor zijn gedrag gevonden. Het liefst had ik hem een schop onder zijn kont gegeven, zodat hij op zijn gezicht was gevallen. Ik zei echter niets en besloot me opportunistisch te gedragen en de homo's niet in bescherming te nemen. Hij moest zijn homohaat maar zo goed mogelijk ventileren en overal rondbazuinen. Waarschijnlijk zette mijn zwijgzaamheid hem aan het denken en begon hij daarom aan een lang relaas, maar het is ook mogelijk dat hij zo uitgebreid over dit onderwerp wilde praten omdat zijn angst voor homoseksuelen heel groot was. Ik kreeg allerlei banale geschiedenissen te horen, waar ik steeds meer genoeg van kreeg. Hij bleef maar vragen stellen, hoewel ik er niet een beantwoordde. Ik werkte rustig door, terwijl hij de dialoog met zichzelf vervolgde. Hij uitte al zijn denkbeelden en fantasieën, die in niets afweken van de gangbare clichés. Ik luisterde zonder me te ergeren, hoogstens enigszins medelijdend. Alles wat hij zei achtte ik niet de moeite waard om op te reageren. Hij klampte

zich vast aan zijn haat en daarom kon hij dit onderwerp niet loslaten. Ook daarop leverde ik geen commentaar. De man klampte zich zozeer vast aan zijn haat dat hij die stuk praatte, of beter gezegd: hij klampte zich er zo lang aan vast dat hij die ten slotte aan gruzelementen had gepraat, wat in wezen een gezonde manier van uiten is. De man verrichtte zelf iets wat ik niet beter had kunnen doen door mijn zwijgen te verbreken. Van het castrerende zakmes waarmee hij was begonnen geraakte hij ten slotte tot het uiterst grootmoedige inzicht dat de mensen zeer veel van elkaar verschillen.

Mijn verhaal is nog niet af, maar neemt nu een plotselinge wending. Op een goede dag waren er zes verschillende vakmensen met al hun helpers in de weer met mijn huis: timmerlui op het nog niet gedekte dak, een loodgieter op een ladder, een loodgieter in de door ons gegraven sleuf, een timmerman bij de raamkozijnen, elektriciens, enzovoorts. Hun aanwezigheid werd onderstreept door lawaai en arbeidsliederen. Alle werklui praatten door elkaar, terwijl ze intussen vrolijk hamerden, vijlden, slepen en zaagden. Ook produceerden ze een niet aflatende stroom van kreten, gelach, gevloek en gezwets. Iedereen had wat te vertellen aan zijn buurman, die daarop antwoordde met wat hij had mee te delen. Het groepje mannen was aangeworven door de bouwvakker die me bij het graven van de sleuf had geholpen en daarom leidde hij ook de werkzaamheden. Die dag hadden we al urenlang geen woord met elkaar gewisseld en elkaar niet eens gezien, want ik had me achter het huis teruggetrokken en schraapte daar vlijtig eerder gebruikte bakstenen af. De man vermoedde waarschijnlijk niet dat ik in zijn buurt was. Af en toe vonden de verschillende stromen van de verbale kakofonie een gemeenschappelijke bedding, maar vroeg of laat werden de mannen door hun werkzaamheden in het wisselen van hun mening belemmerd of gebruikten zij, omgekeerd, het werk als voorwendsel om nutteloze discussies te voorkomen. Nu eens klonken de gesprekken als een koor, dan weer als ambitieuze solo's, en het gebeurde ook dat ze de vorm van een canon aannamen. Het geluid zwol soms aan en zwakte dan weer af en ook de intensiteit van de instrumentale begeleiding wisselde voortdurend.

Opeens begonnen ze over de misdaad die in die tijd de gemoederen van de hele omgeving beroerde. Dit misdrijf, waarin bloed en sperma waren samengevloeid, was door twee jonge zigeuners begaan. De werklieden vielen elkaar in de rede en zweepten elkaar met vurige gloedvolle betogen op. Iedereen schetste in de bewoordingen die hem door zijn verbeeldingskracht werden ingegeven hoe de jonge mannen gestraft dienden te worden. Hun fantasieën vertoonden veel overeenkomsten met elkaar en waren niet bijster oorspronkelijk, maar hun bloeddorst groeide bij ieder woord. Ze zetten uitvoerig uiteen wat ze met die kerels zouden doen, dikten het verhaal aan en trachtten elkaar te overtreffen in de beschrijving van de meest bloedige details van alle gruweldaden die ze wilden begaan. Mijn oren vertelden me dat de voorman zijn arbeidslied had gestaakt en nu een diep zwijgen betrachtte. Het koor was intussen tot de slotsom gekomen dat geen enkele foltering voldoende zou zijn en dat het onmogelijk was de booswichten de straf te geven die zij verdienden. Ik bleef zitten waar ik zat en ging door met afschrappen van mijn bakstenen. Opeens gingen de mannen op een ander lied over, waarin de rechtsorde het moest ontgelden, want in de ogen van deze brave kerels kon het te verwachten vonnis van de rechter niets anders dan pure infamie zijn. Ik kon me op geen enkele wijze voorstellen hoe het slot zou klinken van dit koorwerk en ging bedaard door met het afschrappen van mijn bakstenen. Op het moment dat het vreugde en vervulling brengende slot van de koormuziek elk ogenblik was te verwachten, verhief mijn vriend zijn dreunende basstem – waardig en rustig. Zijn emotie was misschien alleen af te meten aan het volume van zijn stemgeluid en uit het feit dat daarin de impuls tot beven school. Hij bulderde dat wie moorden wil een moordenaar is en dat wie bloed wilde zien vloeien, dit ook werkelijk zou zien. Dit alles bulderde hij precies zo als ik het hier heb neergeschreven. Ten slotte zei hij nog dat als het bloed over een jaar of tien met brede stromen zou vloeien, ze moesten bedenken dat dit door zulke praatjes kwam, door zulke woorden, en nergens anders door.

Opeens werd het doodstil. Ook de instrumenten die de koormuziek begeleidden kwamen tot stilstand. Die stilte was de stilte der verbijstering.

Vervolgens, na een minuut of wat, klonk het aarzelende geluid van een zaag, van een slijpsteen en het knarsen van een schroefsnijmachine, verder geratel, gesuis, gehamer, maar lang, heel lang werd er geen woord onder de blauwe hemel gesproken. Ten slotte hoorde ik ze weer zeggen: “Geef dit eens aan” en “zet dat daar eens neer”. Bijna geruisloos slopen de woorden weer terug in het lied.

© Péter Nádas en Henry Kammer (vert.), 2009